। न ही ज्ञानेन सदृश्यं पवित्रमिह विद्यते ।

दादासाहेब जोतिराम गोडसे आर्टस, कॉमर्स, सायन्स कॉलेज , वडूज

बी.ए. भाग- ३

मराठी विभाग

पेपर क्र. १४ मध्ययुगीन मराठी वाड्मयाचा इतिहास

विषय : मध्ययुगीन मराठी वाड्मयाचा इतिहास

विद्यार्थ्यांचे नाव : बागल तेजश्री गोरख

हजेरी क्र. : ३१३

प्रकल्पाचा विषय : मध्ययुगीन मराठी वाड्मयातील बखर वाड्मयाचे परीक्षण

मार्गदर्शक

प्रा. आवळे सर

सत्र – ६ वे

शैक्षणिक वर्ष – २०२२-२०२३

Scanned with CamScanner

•बखर प्रस्थावना:

मराठीचे अध्ययन करित असताना प्राचीन मराठी वाद्यमयामध्ये संत, पंत व तंत या तीन संप्रदायानी प्राचीन मराठी वाडमय समृद्ध केले आहे. संतांनी मराठी साहित्याला पद्यरुपाच्या माध्यमाने अध्यात्मिक दृष्ट्या व पारमार्थिक अर्थाने समृद्ध केले. तर पंडिति वादमयाने मराठी साहित्यात प्रतिभा संपन्न काळवैभवाची भर घातली वृत्तबद्धता व अलंकारिता यांनी मराठी भाषेच्या सौंदर्यात मोलाची भर घातली आणी स्वयंवर काव्य, कथाकाव्य, चंपूकाव्य, कोकावली आर्या यांसारखे नवनवीन साहित्याला वेगळी दालने दिली पण या सर्वांमध्ये स्वार्थाने भिन्न तरीही लोक भाषेत प्रतिनिधिक दर्शन देणारे गद्य - पद्य मिश्रित असे बखर वादमय असल्याचे आपल्या दिसून येते यात अर्जदस्त कौलपत्र इ. वाद्यमय प्रकारही आहेत.

Scanned with CamScanner

•पाणीपतची बखर

पाणीपतची तिसरी लढाई १४ जानेवारी १७६१ रोजी भारतातील हरियाणा राज्यातील पानिपत जवळ झाली. याचं गावाजवळ पाहिले दोन युध्दे झाली होती. त्यात मुघलांची सरशी झाली होती. व भारतात मुघल सत्तेचा पाया घातला गेला होता. तिसरी लढाई अफगाणं सेनानी अहमदशाह अब्दालीने पेशव्यांच्या व पर्यायाने मराठी साम्राज्याचा मोठा पराभव केला. या पराभवानंतर मराठा साम्राज्याचा एकसधता नष्ट झाली. जरी महाराष्ट्रातील सत्ता पेशव्यांकडे राहिली असली तरी महाराष्ट्रा बाहेरचे साम्राज्य अनेक सरदारांनी आपापल्या वाटून घेतले.

•पार्श्वभुमि

औरंगजेबच्या मृत्यूनंतर मुघल साम्राज्याला खंबीर वारसा मिळाला नाही. त्यामुळे मराठ्यांनी उत्तर भारतात आपले वर्चस्व प्रस्थापित करण्यास सुरुवात केली होती. १७५० च्या दशकात मराठ्यांनी उत्तर भारतात बऱ्याच मोठ मोठ्या मोहिमा काढल्या पार पाकिस्थानील अटकेपरेंत आपले साम्राज्य प्रस्थापित केले. व ७ ते ८ शतके राज्य करणाऱ्या एक छत्री इस्लामी सत्तेला आव्हान दिले. थोरल्या बाजीराव यांच्या कारकिर्दी परेंत उत्तर भारतात

Scanned with CamScanner

मराठ्यांचे वर्चस्व प्रस्थापित झाले. भारताच्या सिमा ओलांडून मराठे येऊ लागल्याने भारता बाहेरील इस्लामी सत्तांना मराठ्यांना अंकुश घालणे गरजेचे वाटले. इ.स १७५७ मध्ये मराठ्यांनी दिल्ली हून कब्जा मिळवला. व मुघलानी नाम मात्र राज्यकर्ते बनवले. याचं वेळीस अहमदशाह अब्दालीचा मुलगा तिमूर शाह दुराणीला हाकलून लावले.

मुस्लिम धर्मगुरूंनी याला आपल्या धर्मवीर चे मोठे संकट मानले. व मराठ्यांना प्रती उत्तर देण्यासाठी आगाडी उघडण्याचे आव्हान केले. अफगाणं सेनाने अब्दालीने त्याला होकार दिला. त्याने १७५९ मध्ये बलूच पश्तून व अफगांनी लोकांची फौज उभारली व उत्तर भारतातील छोट्या छोट्या चौकावर हल्ले करण्यास सुरवात केली. व मराठ्यांची उघड उघड वैर पत्करले या संघर्षमध्ये मराठ्यांचा मुख्य सेनापती दाताजी शिंदे यांची नजीबाने अत्यंत क्रूर हत्या केली. म्हणून मराठ्यानी पण एक लाखाहून मोठी फौज उभारली. व पानिपत कडे आगेकूच केले. परंतु जात शासक् महाराजा सुरजमळणी त्याला विरोध केला. व ते युतीच्या बाहेर पडले. ही घटना युद्धत निर्णयिक ठरले. असे बरच इतिहास करांचे मत आहे अब्दाली व मराठे यामध्ये नियमित पणे चकमकी घडू लागल्या कर्नाल् व कुंजपुरा येते दोन्ही फौजा भिडल्या कुंजपुराच्या चकमकीत मराठ्यांनी अब्दालीची संपूर्ण खोपडी कापून काढली. व कित्येकांना बंदी बनवली .

Scanned with CamScanner

• पानिपत कोंडी

पुढील २ महिने दोन्ही सेनामध्ये सातत्याने चकमकी होत राहिल्या व एकमेकांवर कुरघिडी करणे चालू राहिली. मराठ्यांचा नजीब वर अबद्दलीपेक्षा जास्त राग होता. एका चकमकीत नजीब मारता मारता वाचला. त्याचेही ३०० पेक्षा जास्त सैन नुसत्या चकमकीमध्ये मारले गेले होते. अब्दालीला मराठ्यांच्या समर्थ्यांचा अंदाज आलेला होता व युद्ध फायद्यात नाही हे लक्ष्यात आले होते. मराठ्यांच्या पोटातील उपस्मार व मुघलांच्या ताणामुळे भाऊ ही संधीचच मार्ग शोधत होता.

मराठे पाणीपतच्या उतरेकडे होते व त्यांचा मार्ग दक्षिणेकडे होता त्याचे मित्र पक्ष त्यांचे रसत पूरगवद्दार सैन कुमक् हे सर्व दिल्ली च्या दक्षिणेकडे होते. तर अब्दाली पाणीपतच्या दक्षीनेकडे होता अशीच एकदम विरुद्ध स्तिती अब्दालीची ही होती. मराठ्यांनी व अब्दालीने एकमेकांचा रस्ता अडवला होता एकमेकांचे वैर लक्ष्यात घेता युद्ध किंवा संधी अशी दोनच विकल्प होते.

अब्दालीने संधी करावयाचा प्रयत्न केला परंतु नजीबाने तो होऊ दिला नाही नजीबाने इस्लामच्या नावावर युद्धाची शक्यता तेवत ठेवली यामुळे मराठे अजून गोंधळात पडले आज ना उद्या संधी होईल या अश्यावर थांबले. दरम्यान धान्यसाठा संपत आलेला होता. त्यामुळे मराठ्यांना आजूबाजूच्या गावामधून अन्य धान्य उचलण्या शिवाय पर्याय राहिला नाही. यामुळे स्थानिक नागरिकांना

Scanned with CamScanner

मराठ्यावरील शेष वाढला. आक्रमन करायची व कोंडी मोडून जिथे रसद पुरवण निश्चित होता त्या दिल्लीला पोहचायची असे ठरले.

Scanned with CamScanner

•समारोप

विध्यार्थी मित्रानो, या घाटकामध्ये आपण मराठीतील बखर वाद्‌यमयाचे स्वरूप पाहिले मराठीतील बखर वाद्‌यमय स्वरूप पाहिले मराठीतील बखर वाद्‌यमय हे एतिहासिक दृष्ट्या आणी वाद्‌यमयीन दृष्ट्या महत्वपूर्ण आहे. यातून मराठ्‌यांचा इतिहास आपणास ज्ञात होतोच पण त्याबरोबरच तटकालीन राजकारण लढावा, धर्मकारण,समाजकारण,यांचाही परिचय होतो. या बखर वाद्‌यमयातुन् मराठ्‌यांच्या राजकीय जीवनाचा फार मोठा पट आपण समोर उलघडत जातो. मराठ्‌यांची अस्मिता, मराठ्‌यांचे शौर्य , वरित्व त्यांचा प्रामाणिक पणा इ. गुणांची आपणास ओळख पटते. बखर वाद्‌यमयात खऱ्या अर्थाने मराठी जनमानसाचे प्रतिबिंब पडले आहे. म्हणून ते वाद्‌यमय आजही अभ्यासनीय झाले आहे.

Scanned with CamScanner